

תאומים כהורים לבן סורר ומורה

השתוות הורי בסו"מ בקול מראה וקומה - כשהם תאומים
'דילמא לאו אביו הוא'
'לא היה ולא עתיד להיות' - אבל יתכן במציאות
סיכום

השתוות הורי בסו"מ בקול מראה וקומה - כשהם תאומים

שנינו במסכת סנהדרין (עא, א):

רבי יהודה אומר: אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה. מאי טעמא, דאמר קרא 'איננו שמע בקלנו', מדקול בעינן שוין - מראה וקומה נמי בעינן שוין. כמאן אזלא הא דתניא בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב - דרוש וקבל שכר, כמאן, כרבי יהודה.

התנאי שההורים יהיו שווים בקול ומראה וקומה אינו מציאותי, ולכן דין בן סורר ומורה אינו אלא בבחינת 'דרוש וקבל שכר', להגדיל תורה ולהאדירה. וידועה קושיית רבותינו הראשונים: אם אכן שוויון מוחלט במראה ובקומה הוא דבר בלתי־מציאותי, עד כדי כך שמפני כן אנו אומרים כי מעולם לא היה בן סורר ומורה ואף לא עתיד להיות, כיצד ייתכן שאצל שני שעירי יום הכיפורים אנו מוצאים חיוב שיהיו השעירים דומים זה לזה בתכלית השוויון, וכמו ששנינו (יומא סב, א): "שני שעירי יום הכפורים מצותן שיהיו שניהן שוין במראה ובקומה ובדמים"? והלוא שם לא ניתן לומר כי דין זה לא היה ולא עתיד להיות! על קושיא זו כבר השיבו כמה מרבתינו הראשונים והאחרונים, אך כאן ברצוני להתייחס לתירוץ החדש והמקורי של רבינו ה'שפת אמת' בחידושי למסכת יומא (שם):

ואפשר לומר דהיכא דשניהם מבטן אחת שפיר יש לומר שהן שוים ממש, **מה דלא שייך באב ואם דבן סורר ומורה**. אך לפי זה צריך להיות תמיד השני שעירים תאומים, דאם לא כן אינם שוין ממש.

השפת אמת מחדש ששויון מוחלט בקול מראה וקומה מצוי רק בתאומים הדומים זה לזה בתכלית הדמיון. אצל שני שעירי יום הכפורים יכלה התורה לומר שמצוותן

להיות זהים בקומה ובמראה כי המצווה אכן מתקיימת בלקיחת שני שעירים תאומים וזהים, לעומת זאת בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות כיוון שאצל הורי בן סורר ומורה הדבר 'לא שייך'.

השפת אמת אינו מסביר מדוע הדבר אינו שייך, אך דומה כי כוונתו מובנת מאליה: הלוא אח ואחות אסורים להינשא זה לזה, וההלכה האוסרת על נישואי תאומים באיסור כרת היא זו השוללת את המציאות בה אביו ואימו של הסורר ומורה יהיו זהים בקומה ובמראה¹.

וזה רבות בשנים שמעתי קושיה עצומה על דברי השפת אמת הללו: הלוא גמרא ערוכה ומפורשת היא שגם בן להורים שנישואיהם בחיוב כרת יכול להיות בן סורר ומורה! כך שנינו להדיא במסכת סנהדרין, באותה סוגיא ממש שהובאה לעיל: "רבי יהודה אומר: אם לא היתה אמו ראויה לאביו - אינו נעשה בן סורר ומורה". ומסבירה הגמרא שאין לומר ש'אינה ראויה' הכוונה לנישואין של איסור כריתות או מיתות בית דין, שהרי "סוף סוף אביו - אביו ניהו, ואמיה - אמיה ניהו", וכפירוש רש"י: "דהא בקרא לא כתוב אישות באמו אצל אביו". אלא הכוונה היא שהאם אינה שווה לאב בקומה ובמראה. מפורש איפוא בדברי הגמרא שגם בן לאב ואם שנישאו באיסור, אפילו באיסור כרת או מיתות בית דין, יכול להיות בן סורר ומורה! כיצד אם כן יכול השפת אמת לומר שהסיבה לכך שבן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות היא מפני שלא ייתכן שהאב והאם יהיו שווים בקול מראה וקומה, והלא בשופי ניתן להעמיד את דין התורה בבן של אח ואחות תאומים, שהגם שהוריו חייבי כרת על נישואיהם - עדיין דינו להיות בן סורר ומורה²!

'דילמא לאו אביו הוא'

ומחומר הקושיה היה נראה לומר בזה מילתא חדתא: המעיין בלשונו של השפת אמת יראה לנכון כי הוא סותם ואינו מפרש מה הסיבה לפיה לא ייתכן שהורי בן סורר ומורה יהיו תאומים. הוא אינו אומר אלא "מה **דלא שייך** באב ואם דבן סורר ומורה", אך אינו מסביר מדוע.

ולענ"ד אין כוונת השפת אמת שבן של אח ואחות תאומים אינו נעשה בסו"מ מפני שהם אסורים להינשא זה לזו (בניגוד לסוגיא הנ"ל), אלא כוונתו שקיימת בעיה מהותית המונעת בפועל את בנם של התאומים להיות בן סורר ומורה, והיא: הספק האם אותו 'אב' חייב־הכריתות הוא אכן אביו של אותו בן. כל דין בן סורר ומורה

1 אמנם בהורים של בסו"מ ברור שלא מדובר על 'תאומים זהים', מפני שאלו זהים גם במינם - שניהם זכרים או שתיהן נקבות.

2 וראה ב'קובץ תורני מרכז' של איחוד מוסדות גור (גיליון ד, אדר תשמ"ה, עמוד קצה; ושוב בגיליון ה, אלול תשמ"ה, עמוד רצה), שחכם אחד הציע את זאת השאלה ביני עמודי דגרסי, ולא נמצא לה מענה כלל ועיקר.

בנוי על היותו בן לאביו המביאו לבית הדין. האב הוא זה שנותן לבנו (יחד עם האם) את הקביעה ההלכתית למצבו כבסו"מ, הוא שתופש בו ומוציאו אל זקני עירו לעשות בו כדין וכמשפט. ואכן, בדרך כלל הולכים אחר הרוב, ו'רוב בעילות אחר הבעל' כמפורש במסכת חולין (דף יא, ב); אולם בנישואי איסור שאינם תופסים הלכתית אין בטחון שרוב בעילות האשה מבעלה, כי כמו שהיא מפקירה את עצמה ונישאת באיסור כך אולי היא מפקירה את עצמה גם לאחרים, וחוזר וניעור החשש 'דילמא לאו אביו הוא'.

קביעה זו שבחייבי כריתות אין אומרים ש'רוב בעילות אחר הבעל' מפורשת להדיא בדברי הגאון בעל ה'הפלאה' ('פנים יפות' פרשת אחרי ד"ה ערות אחותך):

דהא דאמרין 'רוב הבעילות אחר הבעל' אין הפירוש מפני שרגיל אצל בביאות הרבה, דלא חילקה התורה, [ו]אפילו לא נתייחד עמה הבעל אלא פעם אחד תולין הוולד בבעל. אלא הפירוש הוא דרוב הנבעלות הן מבעליהן, להכי כל היכא דאיכא למיתלי בבעל אזלינן בתר רוב הבעולות מבעליהן. לפי זה בחייבי כריתות שאין תופסין קידושין כלל ואין שם בעל עליו - ליתא להאי רובא, ואדרבה כיון דלדידיה איכא איסור כרת איכא למיתלא יותר באחרים³.

אפס, כי דווקא מדברי הגמרא אשר עליה אנו דנים עתה נראה לכאורה כי יש לדחות את סברתו זו של ההפלאה. הרי הגמרא מניחה בפשטות שמשכחת לה זוג של חייבי כריתות שבנם יהיה בן סורר ומורה, ואין הגמרא אומרת שעלינו לחשוש 'דילמא לאו אביו הוא'⁴! על כורחנו צריכים אנו להסיק שלא כדברי ה'הפלאה', ולומר שגם בכאלו שאין נישואיהם תופסים הלכתית, כמו חייבי כריתות, עדיין קיים בהם הדין שרוב בעילות הם מהבעל, ומי שנחשב כ'אב' הוא אכן אביו הביולוגי שיכול לעשות את בנו לבן סורר ומורה!

אלא שעדיין אין זה סותר את מה שכתבנו לעיל. גם אם בחייבי כריתות ההלכה היא שמניחים שרוב הבעילות אחר הבעל, עדיין ישנו אופן בו כבר נפסקה ההלכה שאפילו שהנישואין חלים ועומדים אין אומרים בהם שרוב בעילות אחר הבעל, והוא כשהאשה פרוצה ביותר, שכבר פסק בזה הרמב"ם (הל' אסו"ב פט"ו ה"כ): "ואם היתה פרוצה יותר מדאי - אף לבניה חוששין". ומכוח זה נראה לחדש, שהגם שהגמרא הסכימה שמשכחת לה בן סורר ומורה להורים חייבי כריתות, מכל מקום אין זה אלא כשאין בה פריצות יתירה; אולם אם פריצותה בנישואין אלו ניכרת לעין כל - אין בה דין זה שהולכים ברוב בעילות אחר הבעל, ושוב יהיה לנו לחשוש דילמא לאו אביו הוא ואין הבן יכול להיעשות בן סורר ומורה. וברור הדבר שאין לך פריצות גדולה מנישואין של אחים תאומים זה עם זה; באח ואחות תאומים שניכר בהם

3 ובספרו 'נתיבות לשבת' (אה"ע סי' ד ס"ק ט) בו חזר ושנה יסוד זה.

4 וראה בשו"ת רש"מ זילברמן, חו"מ סי' קלז, שהעיר כעין זה.

השוויון בקומה ובמראה, עד שתיכף ומיד מכירים בהם את היותם אח ואחות תאומים, אם הם חיים יחד יש בכך פריצות בפרהסיא לאיסור נישואי אח ואחות. ולפי שמעשיהם האסורים ניכרים לעין כל אין אנו אומרים בהם שרוב בעילות אחר הבעל, ונמצא שבנם לא יכול להיות בן סורר ומורה מפני החשש דילמא לאו אביו הוא.

ובזה מיושבים כמין חומר דברי השפת אמת, שכוונתו באומרו 'לא שייך' הייתה לומר שבכהאי גוונא של בן לאח ואחות תאומים עלינו לחשוש דילמא לאו אביו הוא מחמת שאין הולכים במקרה זה אחר הכלל שרוב בעילות אחר הבעל. דא עקא, שעדיין יש לדון בדברי השפת אמת בהיבט אחר ומחודש: עדיין יכולים אנו למצוא אופן של הורים תאומים לבן סורר ומורה בו אין כל איסור-תורה בנישואיהם, והם תאומים שנתגיירו; שהרי כלל גדול הוא שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואין לו קרבה לשארי בשרו, ומותר מהתורה לשאת את אחותו. ומפני מה כתב השפת אמת שמציאות של תאומים אינה שייכת בהורי בן סורר ומורה? אמת הדבר שחכמים אסרו לגר לישא את אחותו⁵, אולם כאן אנו הרי עוסקים בדין תורה, ומהתורה - ודאי שהדבר יתכן, וגם אם רבנן אסרו - עדיין הדבר ייתכן באופן שהם עברו על גזירת חכמים.

גם בעיקר הדברים שהעלינו לעיל עדיין יש להקשות, שהלוא ישנם פעמים שאין צריך להגיע לכלל שרוב הבעילות הם מהבעל, ובלי כלל זה אנו בטוחים שאדם פלוני הוא אביו, וכגון שהיו האב והאם אסורים בבית האסורים. כך שתירוצנו האמור לעיל, המתבסס על כך שצריך לחשוש דילמא לאו אביו הוא, אינו חוסם הרמטית את המציאות של הורים תאומים לבן סורר ומורה, שהרי גם באופן רגיל של תאומים ישנם אופנים בהם אנו בטוחים כי הוריו הם אכן אביו ואמו.

'לא היה ולא עתיד להיות' – אבל יתכן במציאות

ולפיכך צריך לומר שמעולם לא עלתה על דעת השפת אמת שמציאות זו של הורים תאומים לבן סורר ומורה אינה יכולה להתרחש לעולם. אפילו רבי יהודה - מרא דשמעתתא זו, הקובע כי 'בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות' - לא התכוון לומר שדבר זה אינו יכול להתרחש במציאות כלל. דברי רבי יהודה רק מחדדים את נדירות המציאות הזאת, עד כמה התממשות מאורע כזה רחוקה מהוויית העולם השוטפת. רבי יהודה מסבר את אוזנינו על נדירות המקרה בו שני ההורים יהיו שווים במראה ובקומה ויהיה בנם בן סורר ומורה, עד שהוא אומר כי דבר כזה לא היה מעולם ואף לא יהיה לעולם; אולם ברור שגם רבי יהודה מודה שאילו יקרה המקרה ותתרחש מציאות נדירה שכזאת יהיה לבנם דין של בן סורר ומורה לכל דבר. ופירוש זה מוכרח הוא. מפני שגם אם רצון ה' וחפצו להגדיל תורה ולהאדירה

5 ראה יבמות צח, א וסנהדרין נח, ובראשונים שם בטעמא דמילתא.

ב'דרוש וקבל שכר', אין התורה אומרת דברים שהם מופרכים לגמרי מהמציאות. התורה יכולה לדבר על מקרים נדירים מדין דרוש וקבל שכר, אולם היא לא תדון בדברים שאינם ברי קיימא ומשוללים לחלוטין מהעולם הזה בו ניתנה התורה, ועל דרך ההשאלה יאמר 'לא המדרש עיקר אלא המעשה'.

שאלו אפוא הראשונים: אם אכן סובר רבי יהודה שמציאות כזאת של ברואים זהים היא נדירה עד שהיא קרובה לגבול של הבלתי־מציאותי, כיצד קיימת מצוה שכזאת בשני השעירים של יום הכיפורים הנוהגים מדי שנה בשנה? ועל זה ענה השפת אמת: מציאות כזו שייכת בתאומים, הלכך בשני השעירים אין הדבר רחוק מלמוצאו, אולם בבן סורר ומורה אין הדבר שייך – כלומר: אין הדבר מצוי שהיה ושיהיה, לפי שבאופן עקרוני יש חיוב כריתות בנישואי תאומים. ואם כי קיימא לן שאין דין אישות בהורי בן סורר ומורה, עדיין ברור שזוהי מציאות נדירה. הוספנו שבעיה נוספת הופכת את המציאות הזו לנדירה עוד יותר, והיא החשש 'דילמא לאו אביו הוא', כך שבסתם תאומים ישנו עיכוב המפריע גם בעיקר הדין. ואם כי אכן יש אופנים בהן אין מניעה זו, כגון שהיו שניהם בבית האסורים, או בתאומים שנתגיירו שיכולים להינשא זה לזה מדין תורה, אין זה אלא חידוד נוסף לנדירות המקרה, ולסבירות הנמוכה שצירוף מקרים כזה יארע, והוא שאמר רבי יהודה כי בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות. אדרבה, לו אכן השפת אמת היה מצליח לגדור לחלוטין ולחסום הרמטית את האפשרות לקיום בן סורר ומורה, דבריו היו מוקשים: כיצד באמת נאמר בתורה דין שהוא מופרך מציאותית?⁶ אולם אם מצאנו את האופן בו תיתכן התרחשות המציאות הנדירה של בן סורר ומורה, הרי שהכל על מקומו בא בשלום.

ומצאתי גברא רבא אשר שפתיו ברור מללו כסברתי זו, הלוא הוא הגאון רבי אברהם גניחובסקי זצ"ל, מראשי ישיבת טשיבין שנפטר בשנה שעברה; בספר המונומנטלי 'לב בנים' על ענייני בן סורר ומורה (סימן כב אות לא) הביא המחבר דבר שמועה משמו כלפי סברא אחרת שנאמרה בבן סורה ומורה:

אמר לי מו"ר הגר"א גניחובסקי שליט"א: דאילו לא יתכן בן סורר ומורה במציאות – לא היתה נקבעת פרשת בן סורר ומורה בתורה, אף כדי לדרוש ולקבל שכר, דכל הנכתב בתורה יש לזה אחיזה במציאות למעשה בעולמנו השפל הלז. ואם אמרו דבן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, היינו מצד קושי המציאות למצוא איש ואשה שוין בקול ומראה וקומה, אבל ודאי דיתכן בעצם שיארע מקרה זה בעולם.

וחזר (בסימן לו אות ג) ושנה זאת בשמו כמילתא דפשיטא, שבוודאי לא סבר רבי יהודה שהדבר אינו ייתכן במציאות, כי התורה ניתנה בעולם הזה, וכל דבריה הם לפי המציאות של זה העולם. כל דברי רבי יהודה לא נאמרו אלא כלפי קושי

6 ראה לכהן מלובלין בספרו 'דובר צדק' סד, א שהרגיש בכעין זה.

המציאות של הדבר. והן הן הדברים שאמרנו בביאור דברי השפת אמת: אכן בוודאי המציאות תיתכן, ותאומים דומים במראה ובקומה שנתגייירו, או בהיו שניהם בבית האסורים כך שאין ספק מי האב, יכול בנם להיות בן סורר ומורה, אלא שמציאות כזאת נדירה ביותר, עד שרבי יהודה העמידה סמוך ונראה לגבול הבלתי-מציאותי⁷.

סיכום

הורי בן סורר ומורה צריכים להיות דומים בקול במראה ובקומה, והשפת אמת מחדש כי דבר זה ייתכן רק בתאומים, ולכן לא היה ולא עתיד להיות. בפשטות כוונת השפת אמת היא שאח ואחות תאומים אינם יכולים להינשא זה לזה, לפי שיש בכך חיוב כריתות, ועל כך באה השאלה: הלוא גם ממזר יכול להיות בסו"מ! העלינו השערה כי המניעה באה מפני שבאופן כזה אין אומרים שרוב בעילות אחר הבעל ולא ברור ש'אביו' הוא אביו, אך השערה זו נדחתה מפני שקיימים אופנים בהם אפשר לדעת בוודאות כי הוא אביו. ולכן הגענו למסקנה כי האמירה 'בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות' אינה שוללת לחלוטין שבמציאות נדירה הדבר ייתכן, ובכל זאת למעשה 'לא היה ולא עתיד להיות'.

7 אגב, דבר פלא הוא שמחבר הספר הגדול 'לב בנים', אשר כמעט ולא הניח פינה וזווית שלא נשתטח בה בסוגיא רחבה זו של בן סורר ומורה, והנה את דברי השפת אמת וחידושו הגדול בעניין לא הזכיר כלל (כפי הנראה מפני שאין דבריו מצויים כי אם במסכת יומא, ולא בתוך סוגיית בן סורר ומורה שבמסכת סנהדרין). ותהילות לא-ל עליון שזכיתי לברר מקחו של השפת אמת בדבריו אלו.

שבת שלפני פסח [שבת הגדול] הוא המקום שמגדלין בו דיבורין דתורה ותפילה שִׁיצְאוּ לְפֹעֵל בַּפֶּסַח. כי כל שבת נותן קדושה בשישה ימים העבר – מצד העבר שכבר נפעל ואינו עוד ביד האדם, ובלהבא – שהוא בידו של אדם. וקדושת הזמנים דישאל מקדשי – הם מקבלים מקדושת השבת דקבוע וקיימא. ובשבוע שחל בה פסח, שבו ישאל מקדשי קדושת הזמן דהוצאת דיבורי תורה ותפילה, מגלית השבת שקודם שממנה נובעת קדושה זו, ללבוש בני ישראל בשישה ימים שאחריו. הוא שבת הגדול.

רבי צדוק הכהן מלובלין, ליקוטי מאמרים עמ' עה